

ASTRID CAMBOSE*

**„RĂSFULGERAȚII”: ISTORIA OFICIALĂ ȘI CONTRAISTORIILE EI
MEMORIALISTICA, ISTORIA ORALĂ, REPORTAJUL DE ACTUALITATE
ȘI CIRCULAȚIA INFORMAȚIEI ÎN MEDIA ONLINE, SURSE CONCURRENTE
ALE UNEI ARHIVE ÎN CURS DE CONSTITUIRE**

În 1945 (chiar anul când a fost nominalizat pentru prima dată în vederea acordării Premiului Nobel pentru Pace), Stalin îi dădea lui Churchill la Conferința de la Ialta faimoasa replică „moartea unui om e o tragedie, moartea a milioane este statistică”. Atribuite sau genuine, aceste cuvinte sunt pe deplin coerente cu tipul său patologic de personalitate, cu ideologia sa și, mai ales, cu acțiunile în plan politic și social conduse direct sau indirect generate de el, atât în timpul vieții sale, cât și decenii după 1953. La jumătatea de secol distanță, tendința compensatorie a devenit o dominantă a cercetării în diverse științe din aria istorico-antropologică: cercetătorii au încercat în ultimii ani să estimeze cât mai corect costurile umane ale experimentelor totalitare macrosociale din secolul al XX-lea, prin reconstituirea fiecărui destin individual, scoaterea din anonimat și din „statistică” a indivizilor, transformarea victimelor, a vinovaților și a martorilor (categorii uneori coexistente în una și aceeași persoană¹) în cazuri particulare, totul într-un efort de cunoaștere și de recuperare a adevărilor multiple, polimorfice, pe care le aduc la lumină destinele investigate.

Cercetarea cantitativă se vede astăzi concurată de una calitativă, ale cărei avantaje sunt evidente. După cum sublinia Sorin Bocancea, coordonator al seriei de volume *După 25 de ani. Comunismul în Europa de Est*, care valorifică preponderent interviuri de istorie orală, această perspectivă în studiul traumei istorice – de fapt, un mod de a întemeia științific domeniul, de a-i crea legitimitate ca obiect al cunoașterii, de a-i contura rolul de motor epistemologic – „aduce un plus în cercetarea subiectului, întrucât se preocupă de o realitate ce scapă statisticilor, documentelor oficiale și măsurătorilor: individul”²; realizată în manieră comprehensivă, prin interviuri, studii de caz, observație liberă, culegere și analiză nestatistică a documentelor, cercetarea calitativă propune o narațiune, și nu o demonstrație, iar în urma cercetării calitative

* Doctor, asistent cercetare, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași.

¹ Nu suntem nicicum de acord cu poziția extrem-relativizantă a adepților teoriei *post-adevărului*. Ștergerea vinovațiilor și a răspunderilor individuale ar transforma comunismul într-o „crimă perfectă, culpă fără inculpați, vină fără vinovați” (Sorin Bocancea, *Provocări metodologice ale cercetării comunismului din România*, în „Polis”, nr. 1 (11)/2015–2016, p. 68), echivalând cu un nemeritat certificat de absolvire pe care, din comoditate epistemologică, l-am livra autorilor unor crime în masă.

² *Ibidem*, p. 67.

problematica rămâne deschisă – situație care pare a corespunde cel mai bine statutului real al adevărului/cunoașterii.

Pierre Nora susținea, în anii '90, că modernitatea și-a pierdut memoria și tradiția, iar ceea ce el a numit *millieux de mémoire* (contexte vii ale memoriei) ar fi dispărut, fiind înlocuite, cu eforturi conștiente, prin *lieux de mémoire* (arhive, muzee, memoriale, alte locuri de istoricizare a memoriei). Or, istoria orală beneficiază încă, în România, ca și în Republica Moldova, de persistența contextelor vii ale memoriei în terenurile noastre etnografice, etnoantropologice și etnoistorice. „Pentru cei cărora experiențele le-au fost întipărite pe corp prin tortură, prin intermediul privațiunilor sau al umilirilor repetate, amintirile au fost cu adevărat în-carnate; corpurile lor slujesc drept locuri ale memoriei, în sensul lui Nora.”³ Arhivele de familie și mărturiile victimelor regimului totalitar-comunist sunt surse documentare de prim rang, reconsiderate în acest sens în ultimii 20–30 de ani ca reprezentând ceea ce Robert Conquest numea „dovezi primare”⁴. Ele „constituie o *contra-istorie* a regimului”⁵, iar culegerea, arhivarea și studierea lor circumscriu un „act de justiție publică, tradus în viață prin exercițiul rememorării”⁶. În Moldova dintre Prut și Nistru, ca și în Bucovina ucraineană, în România și în toate teritoriile din sfera fostei URSS, societăți debilitate istoric, în care „statul cândva își arogase monopolul asupra adevărului, iar moștenirea istoriografiei din perioada sovietică era, și mai rămâne uneori, dominată și instrumentalizată de mitologiile politice”⁷, cercetarea surselor alternative la versiunea oficială se desfășoară în prezent sub semnul unui efort de recuperare stringent necesar.

Se pare că, dincolo de datoria generală a istoricilor de a documenta viața comunităților din care fac parte, în ultimii ani în spațiul Republicii Moldova se conturează un adevărat fenomen social, la convergența dintre nevoia de a povesti a victimelor deportărilor/dislocărilor din perioada totalitarismului și nevoia cercetătorilor de a recupera informațiile. Pe teren, cercetătorul constată directetea și hotărârea cu care victimele represiunii își povestesc experiențele. Nevoia de confesiune este foarte prezentă, și nu doar sub forma memoriilor scrise (care predomină în peisajul românesc, de pildă), ci mai ales sub formă orală, care este forma primară, arhaică, a transmiterii moștenirii culturale. Pare că oamenii nu mai pot accepta să tacă. Pare că, reprimată din cauza spaimii, nevoia acestora de a-și povesti viața răbufnește în acești ani, cu patos, oferind aproape de-a gata istoricilor un teren extrem de fertil. Tematica represiunilor devine un subiect major, dacă nu chiar cel mai important, al istoriei recente a Moldovei. Arhivele de documente scrise oficiale și neoficiale, arhivele de imagini și documentele de istorie orală în curs de culegere și arhivare sunt reperele de egal interes ale temei.

Fenomenul social pe care l-am putea numi „transmiterea memoriilor concurențiale” se produce în strânsă legătură cu îmbătrânirea accentuată a oamenilor care dețin asemenea amintiri. Nevoia lor de a povesti este un legat al maturității, o manieră de așezare a românilor basarabeni, bucovineni și herțeni care trăiesc în afara sau

³ Gail Kligman, Katherine Verdery, *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962)*, traducere de Justina Bandol, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 53.

⁴ Robert Conquest, *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete*, traducere de Bogdan Marchidanu, București, Editura Humanitas, 2003, p. 15.

⁵ Ludmila D. Cojocaru (ed.), *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz*, vol. 1, tom 1, *Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, Chișinău, Tipografia Balacron, 2016, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 192.

⁷ *Ibidem*, p. 5.

înăuntrul granițelor României în propria istorie, de recuperare a sensurilor reale ale acesteia, de redefinire a adevărului în limitele experienței, și nu ale vreunei ideologii. Foștii deportați, dislocați, refugiați⁸ ș.a. care simt nevoia să își transmită amintirile o fac în mod sincer, descriind (aparent contrariant) unele persoane din tabăra opresorilor ca pe niște „oameni cu suflet bun”, care i-au ajutat să supraviețuiască în condițiile regimului impus, iar pe unii dintre consăngenii, consătenii sau conaționali lor ca pe niște „oameni de vânzare”⁹, agenți și profitori ai regimului sovietic. Demolarea edificiului societal s-a realizat în prima etapă cu concursul unei părți a țărănimii, provenind în special din pătura economică și etnică aflată la nivelul cel mai de jos în ierarhia socială¹⁰. Toți deportații subliniază rolul *politrukului* (responsabil cu munca ideologică) și al *miliționerului* din sat în realizarea efectivă a ridicării celor cuprinși pe listele de *kulaci* (chiaburi), colaboraționiști cu „imperialiștii români”, membri ai „partidelor fasciste PNL și PNT” și alți „dușmani ai poporului”. Membrii NKVD-ului, înarmați, asigurau „suportul tehnic” al operațiunii de ridicare și deportare, dar propunerile de înscriere pe liste, identificarea propriu-zisă sau, în multe cazuri, urmărirea și arestarea celor vizati erau coordonate de consătenii convertiți la comunism sau doar oportuniști. Țărani necolectivizați din România îi numeau pe cei care promovau colhozurile *împingători* (înainte de a-și însuși termenul oficial de *activiști*). Vinovăția aceste păături largi de populație reiese din toate memoriile și interviurile:

La *selsovet* ședeau din aceștia care pârau. Am văzut cum se pârau unul pe altul – foarte, foarte mulți – și am auzit că și în alte sate a fost așa. Chiar am un unchi de pe mamă, Ulian, primul s-a dat în Comsol, i-au dat *tijurcă*, pistol, *chepcă* și îmbla pe la oameni și mătura podurile încă cu vreo doi-trei. [...] El slujea și la ruși, și la români – oamenii de-acum îl urau, nici nu-i dădeau bună ziua – și pe ăștia îi pâra, și pe ceilalți, numai lui să-i fie bine¹¹.

Ne-au stricat din drumul nostru, din viața noastră, din tot al nostru. [...] Sunt vinovați rușii, dar sunt vinovați și moldovenii. Rușii sunt vinovați că au dat *prikaz* (ordin) să ne ridice, iar moldovenii că au venit și ne-au ridicat. [...] Aceia au fost cei mai mari tâlhari, cei care ne-au ridicat pe noi. Stalin n-a venit să mă ridice¹².

Eu îi întrebam cine m-a dus în Siberia: comuniștii și Stalin! Ne-au dus tot de-ai noștri săteni¹³.

⁸ Pe refugiații basarabeni care s-au stabilit în București, unii dintre localnici îi numeau, cu un amestec de compasiune și ironie, „răsfulgerați” (inf. Marga-Rita Popeli Tatu, august 2017, București).

⁹ Ludmila D. Cojocaru, *op. cit.*, p. 91.

¹⁰ Deviza schimbării sociale era „кто был никем, тот будет всем!” [Cine a fost nimic, va deveni totul!] (*ibidem*, p. 174). „Dară lumea s-a schimbat / Și de multe rele-am dat. / S-a schimbat c-așa să fie, / Āla din urmă, întâie. / Cel din urmă să domnească, / Cel dintâi să chinuiască, / Cel dintâi întemnițat, / Cel din urmă cap la sat” (versuri compuse de „o fostă chiabură” din Ieud, citate de Gail Kligman, *apud* Dorin Dobrin, Constantin Iordachi (ed.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*, cuvânt-înainte de Gail Kligman și Katherine Verdery, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 246). „Când li s-o dat posibilitatea, ei imediat s-o băgat și secretar și primar și comitetu’ executiv și nu știu ce, numa’ toți bagabonții, cei mai răi oameni din sat o apucat la conducere” (F.I., oier din Poiana Sibiului, citat de Răzvan Stan și Michael Stewart, *ibidem*, p. 303); „Partidu’ ista comunist, atuncea, oamini cii mai di jos i-o pus în frunți. Ș-acia apasau pi oamini, apasau pi oamini. Li lua, îi jăfuié, li lua pământu” (V.T.T., țăran din Darabani, *ibidem*, p. 324).

¹¹ Ludmila Cojocaru, *op. cit.*, p. 218–219.

¹² Elena Postică (ed.), *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz*, vol. 2, tom I, *Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, Chișinău, Tipografia Balacron, 2016, p. 279.

¹³ *Ibidem*, p. 300.

Motivul pentru care familia mea a fost deportată a fost faptul că dictatorii de sus au dictat, iar unii din ai noștri au ascultat și au hotărât că „dacă îi deportăm pe aceștia” o să trăiască ei mai bine și, uite așa, au ajuns să trăiască bine și azi! [...] Îi cunosc pe cei din sat care au ordonat să fim deportați, îi cunosc pe ei și pe copiii lor, dar nu vreau să le spun nimic. Dumnezeu să le ajute și să le facă ce mi-a făcut și mie, mai mult nu vreau nimic¹⁴.

Deportarea a fost o crimă din partea statului. Au deportat oameni fără voia lor, oameni nevinoveți (*sic!*), în primul rând oamenii care erau aici gospodari. [...] Puterea locală a fost de vină, apoi cea din Chișinău și apoi cea de la Moscova¹⁵.

Eu așa zice că mai mult sătenii au fost de vină, căci n-a venit cel din Moscova să mă ridice, nu știa el familia noastră și n-a venit din altă parte [lista]. Tot cei care erau la conducere aici, în sat, ei ne-au pus pe listă. Eu așa socot¹⁶!

Noi tot timpul zicem că Stalin a fost vinovat de toate astea, dar el era un schizofrenic. Nu-i așa? Cel mai strașnic a fost că ne-au dat aiștia din sat, rudele... apropiații noștri¹⁷.

Majoritatea victimelor represaliilor fac în narațiunile lor diferența între vinovățiile punctuale și malignitatea sistemului, dovadă a faptului că, la nivelul privirii de ansamblu, memoria colectivă pune just accentele în ceea ce privește culpa istorică: „Rușii sunt și buni, și răi, că asta depinde de educația omului. Politica lor însă a fost cotropitoare și a rămas cotropitoare!”¹⁸.

Specialitatea comunistă *par excellence* a fost ipocrizia dusă la ultimele ei limite prin dublul limbaj, deoarece, după cum observa Smaranda Vultur, „o lume a dublului limbaj încearcă să facă mai puțin vizibilă o lume a terorii”¹⁹. Albul era prezentat răspicat drept negru (și invers). De pildă, Petru Groza afirma, în 1945, că „generalissimul Stalin” i-ar fi spus: „Să lăsați plugăria și satele să meargă și să-și croiască singură [*sic!*] soarta; nimic silit, nimic forțat. Să vă feriți să imitați: să nu faceți colhozuri și sovhozuri!”²⁰. La fel i-ar fi spus Stalin și premierului cehoslovac Klement Gottwald: „Calea noastră a fost scurtă, rapidă și ne-a costat mult sânge și multe sacrificii. Dacă puteți evita toate acestea, evitați-le”²¹. A lua însă în considerare declarațiile reprezintă o lectură extrem de naivă a istoriei. Nu vorbele, ci numai faptele lui Stalin au fost relevante și pline de urmări. Conținutul declarativ – ceea ce Robert Conquest a numit „versiunea pentru public”²² – a fost menit, în toate ocaziile, să disimuleze adevăratele intenții, să ascundă realitățile, să transmită o versiune falsă și convenabilă, să creeze o aparență de legitimitate și să pareze astfel orice opoziție. De pildă, înfrângerea era tradusă de același Stalin ca o „victorie” în faimosul său discurs din 1930, *Amețala de pe urma succeselor*, cuvântare în care, de fapt, cerea abandonarea pentru moment a luptei cu o țărănime devenită prea exasperată și amenințătoare. După cum afirma istoricul sus-menționat, „înșelăciunea constituia esența fiecărei mutări”²³. Discursurile nu erau decât niște arme tactice. Puțini dintre istoricii occidentali au fost și sunt însă dispuși să accepte ca posibilă o distorsionare atât de radicală prin cuvânt a adevărilor factuale.

¹⁴ *Ibidem*, p. 207.

¹⁵ *Ibidem*, p. 182.

¹⁶ *Ibidem*, p. 224–225.

¹⁷ Ludmila Cojocaru, *op. cit.*, p. 50.

¹⁸ *Ibidem*, p. 153.

¹⁹ Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (ed.), *op. cit.*, p. 222.

²⁰ *Ibidem*, p. 51.

²¹ Gail Kligman, Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 82.

²² Robert Conquest, *op. cit.*, p. 13.

²³ *Ibidem*.

Dublul discurs produce de multe ori un efect de comic involuntar: de pildă, ceea ce înfierau ideologii comuniști în 1949 ca „tare burgheze”, au exacerbat și au dus la extrem deceniile „întrecerii socialiste în muncă”:

Burghezia face să crească buruiana deasă a individualismului, a limitării fiecăruia la propriile sale interese. Se cultivă corupția, dezinteresul pentru treburile publice, oroarea de muncă (fiindcă e silnică), aviditatea spre o cât mai ușoară și rapidă căpătuire, oricum, în orice condiții, cu orice preț. Este climatul care convine în cel mai înalt grad exploataților. Munca în fabrică este – în aceste condițiuni – o muncă forțată²⁴!

Folosirea dublului limbaj a fost de multe ori un instrument de supraviețuire; cu un mimetism denotând un amestec de inteligență și cinism, nu doar intelectualii și orășenii, ci și unii țărani au devenit maștri ai jocului dublu la nivel de cuvânt – ca, de pildă, un ieudean desemnat „poet laureat” în vremea comunismului, care păstra în același timp în casă narațiuni și poezii scrise de el pe teme interzise, precum colectivizarea, împărțite doar celor apropiați, texte pe care i le-a livrat după căderea comunismului cercetătoarei Gail Klighman. Etnografii au cules numeroase astfel de texte de pe teren, unele chiar în anii '50–'60:

Astă lume ce să vede, / Nu-i șir de măeran verde, / Că-i șiruț de mătrăgună, / nimănu-i nu-i pare bună. / Nu-ș la alții cum le pare, / Mie mi-i amară tare. / Nu-ș la alții cumu li-i, / Da mie amară mi-i. / C-o pica 'bruma pă munte / Pe oamenii cei de frunte. / Ș-o pica 'bruma pă noi / Și ne mână ca pe boi / To' la lucru statului / În locu săracului. Așa horesc chiaburii amu. Chiaburele cân' să strâng laolaltă. No, așa l-e horea lor (inf. Maria Sas, Ieud, culegător Alexandru Amzulescu)²⁵.

Dumnezău tău de șură / Că te-am dat pe o friptură, / Dumnezău tău de-avere, / Te-am dat pe-o sticlă de bere! (Nimigea de Sus, 1961, culegător Zamfir Dejeu)²⁶.

Cele mai multe au ieșit la iveală, desigur, după căderea comunismului:

Cântic. Despre viața amară ș gre din colhoz

La Moldova în colhoz / Tare-i bine și frumos / C-avem pâne și mult vin / Și ne-o e banditul Stalin. // Toată vara noi lucrăm / Și nimic nu câștigăm (sic!) / Toată iarna ne ducem / La colhoz și tot cerem. // Iar nacealnici din colhoz / Tot ne pradă sănătos / Și-mpart pânea cu țuhalu / Măi Maxâne, măi Ioane. // Iar ceilaltă din colhoz / O dau statului folos / Și lui Stalin păcătos / C-o făcut la noi colhoz. // La colhoz noi toți lucrăm / Și postavca tot o dăm / Dă colhozul, dăm și noi / Ne jupoae ca pe doi. // Așa-i viața iast-amară / Pân s-or duce ruși din țară / Cu programa lor rusească / Nici un ceas să nu trăiască. / Of! Rusia ceia mare / Tot nimica-ntr-ânsa n-are / Nici Rosia, nici norodul / C-au să treacă nemții podul / Of, of, of, of. //

Întâi toți comsomoliștii trebuie de omorât fără teamă. Aista cântic să-l cântați acuma și să-l învățați a cânta cât mai bine și să-l cântați și atunci când om veni noi. Din zî în zî au să piară mulți partelnici și cei care or jupui [cuvânt ilizibil].

Cum veți găsi hârtia asta citiți-o spuneți la toți oamenii din sate. Învățați aista cântic. Dați-i versul la cânticul rusesc de la căderea Berlinului²⁷.

²⁴ Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 97.

²⁵ Laura Jiga Iliescu, Mihaela Nubert Chețan (coord.), *Deschideri etnologice. In honorem Sabina Ispas la 75 de ani*, București, Editura Etnologică, p. 114.

²⁶ *Ibidem*, p. 113.

²⁷ Manuscris din colecția Muzeului de Istorie din Chișinău, transcriere *ad litteram* A.C.

Ce-am făcut înt-o viață / mi li-o luat înt-o dimineață²⁸!

[...] M-o luat, m-o arestat, / În temniță m-o băgat, / Că n-am dat cotele toate / De carne și nici de lapte. / Dar cum, Doamne, să le dai, / Când nimic tu nu ai? / M-o băgat, m-o ntemnițat / Fără să fiu vinovat, / Că câte vite-am avut / Mers-am la târg și le-am vândut, / Le-am vândut și lor le-am dat. / Ce mi-o rămas, măi, o luat, / Recoltă ce o-am recoltat / Tătă, tătă lor le-am dat [...] ²⁹.

[...] Dar și când m-am măritat / Mi-am ales fecior din sat / Și frumos și cu avere / Și tânăr și pe plăcere / Și frumos și și pe plac / Și înalt ca și un brad; / N-a fost ca și el în sat. / Și cu-atâta bunătațe / N-am văzut fecior pe sate / Și cu-atâta omenie / Nu știu-n lume să mai fie. / Dară lumea s-a schimbat / Și de multe rele-am dat. / S-a schimbat c-așa să fie / Ala din urmă întâie. / Cel din urmă să domnească / Cel dintâi să chinuiască / Cel dintâi întemnițat / Cel din urmă cap la sat. / Dacă lumea s-a schimbat, / Pe-ai noștri pe toți i-au luat / Și-n temniță i-au băgat. / De-acasă tot au luat, / Podul mi l-au măturat, / N-au lăsat nici grâu, nici paie, / Nici în staul nicio oaie. / N-au rămas nici boi, nici cai, / Nici o cană de mălai. / [...] Dar când a fost cel mai greu / Nu știam ce să fac eu / A dat bunul Dumnezeu / Că Stalin acela rău, / Acel rău și blestemat, / Dracu-a venit și l-o luat, / Cred că-n iad l-a aruncat. / [...] Am vrut să fiu iară gazdă / Să am pluguri două-n brazdă, / Să am cai și să am boi, / Staulul iar plin de oi. / Dară Dumnezeu a dat, / Planul mi l-a răsturnat, / C-o venit și m-au forțat / Și-n colectiv m-am băgat. / Doamne, rău m-am supărat! / Că m-am văzut iar săracă, / Fără cai și-n grajd o vacă. / Vai de mine n-am avere, / Nici pământ și nici putere / Să fac lumea s-o împac. / Cum a fost, iară s-o fac. / Dară văd că nu-i putere / Și nici n-am pe unde mere. / Că satu-i plin de nevoi / Și în țară-i ca la noi. / Peste tot e sărăcie, / Nu știu ce o să mai fie. / Nu știu ce-or găzdălui, / Că-s răpitori ca lupii. / Câți amu-s conducători, / N-au fost buni nici de păstori. / Nu te-ai putut bizui / C-or paște bine porcii. / Că n-a-nvățat a lucra, / Fără numai a fura. / N-a-nvățat carte a ști, / Fără numai a minți. / [...] Numai mințesc, numai beau / Și de la oameni tot iau. / Se laudă-n adunare / Și strigă în gura mare / Că de când e pământu' / Nu s-au făcut câte-amu³⁰!

Rău-i tânăr și fugar și urmărit de jandari. Numai o frunză de pică, tremuri și nu poți de frică. Numai o frunză de cade, inima începe-a bate. Nu da, Doamne, nimănui casă-n fundul codrului, casă fără de hăizaș, să doarmă pe sub buhaș. Eu o vară mi-am vărat, tot pe cetină de brad și trăiam tot supărat. Eu o vară mi-am durmit pe cetină de molid și trăiam tot cu urât. Duminecă-n Postul Crucii, când m-a-nconjurat haiducii, cu pistoale încercate: Sus mâinile, camarade. Eu din somn când m-am trezit, n-au fost rând de mai fugit. Ei atuncia m-au somat și de mânuri m-au legat și-n mașină m-au băgat și mi-au spus că-s aristat. Iar din sat când am plecat maica rău s-o supărat. La Sighet când am ajuns, păru' îndată mi l-au tuns. Când au fost al doilea sară, m-au scos gardieni afară, m-au dus la securitate și mă-ntreabă de granate și cartușe și mi-au strâns mâinile-n ușa³¹.

Într-o marți de dimineață / Întră trei soldați în casă / Și mă prind a întreba: / *Kak tvoia familia?* / Eu le spun că sunt român, / Ei mă apucă de mâini / Și mi le leagă la spate / Și mă-mbrâncesc într-o parte / Și îmi strigă ca lui surdu': / *Ne trikaï, ia streleati budu!* / Și-mi comandă: *Vperiod!* / Unde-au dus atât norod? / În Rusia, la cărbuni / Și-n Kazahstan, oameni buni! / Frunzuliță și una, / Lung îi drumu-n Siberia, / Lung îi drumu și cotit, / Cei ce-au mers n-au mai venit. / Când vedeam că trenul vine / Tremura inima-n mine, / Când vedeam vagoanele / Știam că iau oamenii [...] (inf. Ion A. Posteuca, Stănești, Hliboca, Bucovina de Nord)³².

²⁸ Gail Kligman, Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 352.

²⁹ *Ibidem*, p. 349.

³⁰ Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (ed.), *op. cit.*, p. 246–248.

³¹ Laura Jiga Iliescu, Mihaela Nubert Chețan (coord.), *op. cit.*, p. 115.

³² *Golgota românească. Mărturiile bucovinenilor deportați în Siberia*, texte culese de Dumitru Covalciuc, ediție și note de Liliana Corobca, București, Editura Vestala, 2015, p. 372–373.

N-am tăiat, n-am omorât, / De ce țara m-a urât? / Altu taie și omoară / Și trăiește-n a lui țară. / Iar eu fără leac de vină / Mă duc în țară străină / Și-oi muri fără lumină, / Fără scânduri de sălaș, / Fără pânză pe obraz. / Și-oi muri, și n-a fi jele / La sicriul de nuiete / Cu pânză de buruiene³³.

Noaptea, pe la miezul nopții, / Bolșevicii-umblau ca hoții. / Au venit la noi în sat, / De ei nimeni n-a scăpat. / Au intrat și pe la noi / Și-au strigat la mama doi: / – Luați-vă bulendrele, / V-așteaptă siberiile! / Din somn dulce ne-au sculat, / Ne-au gătit de deportat. / Pe tata l-au arestat, / Măinile i le-au legat, / L-au arestat *cadeviștii* / Și ai noștri, activiștii. / [...] Șase ani am chinuit, / Prin străini ne-am prăpădit. / Am dus foame și nevoi, / Mulți au murit dintre noi. / Când acasă am venit, / Casa goală am găsit, / Dar eram și bucuroasă / C-am ajuns din nou acasă³⁴.

Frunzuliță de cicoare, / Stau închis la închisoare, / La-nchisoare-n Cernăuți / Nici chiar vântul nu-l auzi. / Mi-au răpit soră și frate, / Stau închis pentru dreptate. / – Vină, măiculiță, vină / Și-mi ia lanțul de pe mână. / – De la ruși și de la moarte / Maica nu te poate scoate. [...] Pot să vând și boii toți, / Nu te-oi scoate de la hoți, / Că românii ne-au lăsat / Comunismului turbat (inf. Gheorghe Spătaru)³⁵.

România, România, of, of, / România, România, / Ce-ai lăsat Stalin să vie? [...] Prutu-i lat și Nistru-ngust, / România s-a distrus, of, of. / Nistru-ngust și Prutul lat, / România ne-a cedat, of, of. / Și nu ne-a cedat de tot, / Ne-a cedat numai un cot, of, of. / Dau-ar Dumnezeu potop / S-ardă bolșevicii-n foc, of, of. / România, România, of, of, / Nu ne da în străinie³⁶!

Dacă asemenea piese autentice din folclorul represiunii sunt preluate și transmise mai departe de memoria colectivă, nu aceeași atitudine se poate constata în ceea ce privește așa-numitul „folclor patriotic” la modă, pe care comunitatea îl sancționează prin ironie (cum s-a întâmplat, de pildă, cu o piesă contrafăcută precum *De la Cernăuți la vale*, preluată și „comentată” de tineri³⁷).

Este interesant apelul repetat la cuvântul *a performa*, utilizat de cercetători cu sensul de a înscena un spectacol comportamental artificial, dictat de autocontrol și/sau de autocenzură. La un moment dat, după îndelungi suferințe, unele victime au învățat „să vorbească limba puterii, *performând* o identitate complet străină propriilor valori”³⁸, pentru „asumarea unei identități ambigue (duplicitare sau schizoide, am spune noi): pe de o parte, identitatea etnoculturală trăită deschis în mediul privat al familiei și, pe de altă parte, *performarea* în spațiul public a unei identități «corecte» din punct de vedere ideologic”³⁹.

În dreapta și în stânga Prutului, oamenii simpli au o înțelegere asemănătoare până la identitate asupra cauzelor și naturii răului social. Un deportat basarabean povestește: „Țin minte că în satul natal era o crâșmă și acolo auzisem prima dată de Stalin. Cineva din sat avea un cal și l-a numit Stalin. Aceasta a fost de-ajuns ca să îl bage pe zece ani la pușcărie”⁴⁰; iar un țăran din satul Țibănești, județul Iași, ne relatea într-un interviu etnografic din 2015 următoarele:

³³ *Ibidem*, p. 373–374.

³⁴ *Ibidem*, p. 378.

³⁵ *Ibidem*, p. 384–385.

³⁶ *Ibidem*, p. 385–386.

³⁷ Versiunea oficială: https://ruclip.com/video/jdGQe7hHL_M/nicolae-pali%C8%9B-de-la-cernauti-la-vale-originaltel37369255059.html. Versiunea reinterpretată ironic: <https://ruclip.com/video/oqy6bc4S4wo/de-la-cernauti-la-vale-cu-elevii-clasei-a-xii-a.html>.

³⁸ Ludmila Cojocaru, *op. cit.*, p. 11.

³⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 232.

Intru la un moș di-a niu. Hop, cânili slobod. Cânili lui – îi zâșe înainte di război Stalin. [Râsete.] Înainti di război îi spuné Stalin, da' după patrușînși, după ci-o vinit „ai noștri”, „frați din Răsărit”, i-o schimbat numili, îi zîșe Pelin. Și... o vinit imediat – cî erau instructori d-eiștia atunși, proaspăt făcuț – zâși: „Cânili ista, cum îl cheamî?” „Pelin, Doamni, cum?! Io Pelin îl strâg.” „Nu, îi zâșei Stalin!” „Ei, da' Pelin și Stalin... di-asta vi s-o părut. Ieu, mai șepeleag, îi zâșem Pelin, și poati altu șini știi cum o-nțales!” – Moșneagu iera bun di glumi⁴¹!

Căutând să o facă să înțeleagă resortul mimetismului comportamental, un țăran îi spunea Katherinei Verdery, în cuvinte doar aparent contradictorii, unul dintre marile adevăruri profunde ale înregimentării ideologice silite, valabil în tot spațiul sovietic: „N-am fost comunist, am fost membru de partid”⁴². *Mutatis mutandis*, s-ar putea afirma că, în RSR, de pildă, au fost, în anii târzii ai regimului, peste 4 milioane de membri de partid – dar foarte puțini comuniști (dacă vor mai fi existat totuși unii).

În România anilor 2000, nevoia de a-și asuma propriul destin, povestindu-l și convertindu-l în memorie colectivă, era cu mult mai timidă decât este în prezent în Republica Moldova. „Mai mulți membri ai echipei noastre (de pildă, Dobrinu, Stoica și Verdery) s-au confruntat cu situația în care persoanele erau dispuse să vorbească, dar nu voiau ca interviurile să fie înregistrate, tot de teamă”⁴³. Ce denotă acest tip de reacție? 1) Că pentru interviuat Adevărul există ca atare, că el se simte posesor al unui adevăr factual și al unei interpretări „corecte” a faptelor; 2) Că întrebarea adresată este, pentru cel interviuat, întrebarea justă, corespunzătoare unui răspuns în care se oglindește adevărul său personal; 3) Că există o dorință sau chiar o nevoie de a livra acel adevăr personal stringent (actul spunerii are valoare terapeutică în sensul imaginii de sine); 4) Că nevoia de reechilibrare emoțională prin actul mărturisirii adevărilor proprii este contrabalansată de o teamă irepresibilă, bazată pe experiența de viață sub comunism; interviuatul nu era doar precaut refuzând să fie înregistrat, ci, sub efectul traumei istorice trăite, era străin de exercițiul firesc al încrederii în viitor. Cercetătorul avizat este atent însă și la „sunetul tăcerii” (sintagma îi aparține lui Gail Kligman).

Momentul când aleg să iasă din tăcere și să-și povestească experiențele traumatiche nu doar în cercul restrâns al familiei și al prietenilor, ci și în fața unor persoane necunoscute, cum ar fi cercetătorii istoriei recente sau chiar publicul unora dintre evenimentele comemorative, reprezintă pentru victimele represiunii un prag esențial: își depășesc calitatea anterioară de simpli depozitari ai memoriei individuale și intră în comunitatea *martorilor transmițători* ai memoriei colective. Vocile lor converg, dar nu se repetă. Narațiunile lor se completează unele pe altele, se suprapun, se despart, se întretaie, trasând harta trecerii românești prin Gulag și o lungă serie de contramemorii, opusă istoriei oficiale; este o arhivă istorică *sui-generis*, cu surse vii, irepetabile, creditabile în măsura în care sunt redade fără orchestrație ideologică. În sens figurat, martorii încep prin a reface drumul deportării sau al refugiiilor, ajung din nou în locurile unde s-a consumat o bună parte din anii tinereții lor, rătăcesc căutându-și propriile urme în ținuturile înstrăinării lor forțate, recuperează fâșii acum imateriale din suferința lor: „Știți, prin vis, ne ducem prin locurile celea. Iaca, ș-amu câteodată te duci prin vis pe acolo, că omul pe unde trece – se duce”⁴⁴. Încărcați cu povara imaginilor care le

⁴¹ Inf. Constantin Segneanu, Tunjujei, com. Țibănești, jud. Iași.

⁴² Gail Kligman, Katherine Verdery, *op. cit.*, p. 169.

⁴³ *Ibidem*, p. 49.

⁴⁴ Elena Postică (ed.), *op. cit.*, p. 225.

populează nopțile de veghere, de boală sau de singurătate, se întorc, într-un convoi aleatoriu, fiecare pe propriul drum, în locurile de baștină sau în cele de refugiu, acolo unde li s-a scurs maturitatea și unde li se întâmplă să îmbătrânească; se întorc în mijlocul alor lor, căutându-și afini mai tineri cărora le-ar putea încredința povara memoriei. Nu sunt mulți cei dispuși să o primească. Uneori, propriii copii îi roagă să nu le mai povestească sau îi întâmpină cu o înțelegere grăbită, săracă, insuficientă. Ici-colo, însă, strălucesc în jurul lor și priviri dispuse la empatie, dornice să primească înțelegerea unor destine iremediabil consumate, care se apropie de sfârșit. Se înfiripă atunci o comunitate de spirit a celor care transmit și a celor care ascultă. Cei care reușesc să își spună înainte de a pleca din viață adevărul lor personal și să găsească la cei ce rămân să le ducă mai departe povara amintirilor o ascultare simplă, croită pe măsura firescului, sunt – este de sperat – mai ușurați decât cei care mor în tăcere.

Atitudinea post-traumă a foștilor deportați este, în majoritatea cazurilor, depășirea traumei și absolvirea morală a vinovaților: „Nu le port pică la cei care ne-au făcut rău. I-am șters din memorie. Și ei au murit de-amu toți...”⁴⁵, deși „multă viață ne-a băut și ne-a mâncat”⁴⁶, „era greu pe suflet la toți”⁴⁷. Resemnarea tardivă este una amară: „Ei! S-o trecut și asta, cu lacrimi cu tot!”⁴⁸

Represiunea – ca fenomen macrosocial – nu s-a limitat la cei strict condamnați politic, ci am trăit cu toții, în grade diverse, o formă de încarcerare ideologică și de continuă supraveghere. Prizonieri în propria țară, în spatele gratiilor materiale sau simbolice, ori deportați și prizonieri ai unor închisori pe care le-am putea descrie ca fiind făcute din distanțe și ger, cu pereți de sute de mii de kilometri grosime, care despărteau oamenii de familiile și pământul lor, am fost martori și ne putem implica, în feluri diferite, în cercetarea și cunoașterea acestui trecut încă recent. Astfel se vor alimenta arhivele memoriei sociale; ele reprezintă un corpus arhivistic deja existent, care nu va putea fi niciodată declarat „încheiat”.

Construcția identității naționale este un proces în desfășurare, o evoluție care nu poate avea un rezultat definitiv, ci presupune o continuă renegociere a tuturor factorilor interni și internaționali implicați. Unii autori consideră, argumentat, că în prezent asistăm la constituirea identității naționale în Republica Moldova, simultan cu deconstrucția modelului identitar anterior, de sorginte sovietică, potrivit căruia unul dintre grupurile etnice minoritare (rușii) deținea întregul prestigiu cultural, în vreme ce grupul etnic cel mai numeros (moldovenii) împărțea cu celelalte grupuri minoritare conul de umbră, fiind sistematic descurajat de la a-și revendica poziția centrală în istoria și geografia locurilor.

Comunismul a fost de mult catalogat ca religie seculară. Ceea ce nu este îndeajuns subliniat încă e caracterul nemetaforic al acestei etichete. La Colegiul de Medicină din Chișinău, în anii '50, se cânta în cor „Lenin e pe vecie cu mine, Lenin e veșnic viu”⁴⁹. Peisajul urban din Tiraspol ilustrează încă perfect, în anul 2017, consecințele schizoidiei întregii societăți: statuia înaripată a lui Lenin privește spre cel mai important memorial din oraș, în mijlocul căruia a fost ridicată o biserică ortodoxă, străjuită de un tanc sovietic la care se depun coroane de flori; stema cu secera și ciocanul, atotprezentă pe steagurile transnistrene la sărbătoarea Zilei Independenței, domină un spațiu în care

⁴⁵ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 65.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 145.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 219.

⁴⁹ Ludmila Cojocaru, *op. cit.*, p. 24.

proprietatea privată este un fapt economic de netăgăduit (locuințele proprietate personală, cabinetele medicale private, magazinele de cartier sau supermagazinele, firmele de taximetrie, marii agenți economici de pe piața combustibililor sau marea distilerie privată Kvint sunt doar câteva exemple, luate la întâmplare). Un ambalaj sovietic consternant pentru observatorul neutru colorează stilistic și discursiv viața locuitorilor. Reflectând asupra acestor grave incoerențe, se ajunge la concluzia că în imaginarul colectiv al zonei piesele marelui puzzle social sunt altfel semnificate decât au fost în istoria reală: Lenin are tot dreptul să patroneze biserica, pentru că a devenit un soi de sfânt, o figură sacră, care poate sta alături de împărăteasa Ecaterina cea Mare a Rusiei, întrucât li se dedică același tip de devoțiune populară. Poporul nu are nevoie să-i înțeleagă ca să-i slăvească.

Deceniile scurse de la dobândirea independenței Republicii Moldova față de puterea sovietică nu au fost suficiente pentru o reaşezare echilibrată sau măcar predictibilă a forțelor socio-istorice prin care concetățeni de diferite naționalități își negociază o existență statală comună. Trăim încă o perioadă neclară, când orice este posibil, nimic nu este predictibil și probabil nimic nu va fi complet comprehensibil în cursul evenimentelor din viitorul apropiat. Desigur, acesta este un tribut normal al destruc-turării. Restructurarea socială se poate face fie prin decizii impuse populației, fie printr-o treptată sedimentare a frământărilor sociale până când se atinge o stare de oarecare echilibru. Obișnuiți să accepte decizii de autoritate (pe care să le metabolizeze apoi în funcție de perspectiva individuală), cetățenii visează, de pildă – și nu ezită să-și exprime aceste speranțe – ca armata română să intre pe teritoriul prutonistrean, în secolul al XXI-lea, ca armată de ocupație, cum au făcut după cel de-al Doilea Război Mondial trupele Armatei Roșii. Nu mică ar fi dezamăgirea multora dacă li s-ar răspunde că o asemenea intervenție brutală ar contraveni chiar principiilor în numele cărora se dorește reunificarea cu Țara. Cu alte cuvinte, autoritarismul de tip sovietic a devenit, pentru unii dintre cetățeni, reperul de conduită de urmat în cazurile dificile, precum cel reprezentat de problema basarabeană.

În state multinaționale *historically unsettled*, precum Republica Moldova, unde nu a existat un exercițiu democratic prin care comunitățile etnice să se pună de acord asupra unor termeni comuni de discurs și asupra unor practici de conviețuire, peisajul antropologic va fi atomizant, potențial beligerant; fiecare comunitate va avea tendința să se autoîndreptățească din punct de vedere istoric și, concomitent, să caute printre concetățenii de alte etnii sursa eșecurilor de orice fel. Perceput ca „Străin” care îți încalcă spațiul vital, vecinul de cartier sau consăteanul de altă naționalitate este considerat, subliminal sau explicit, un dușman vinovat pentru imposibilitatea ta de a trăi bine. Iar când statul, teoretic creat pentru a îmbunătăți viața tuturor cetățenilor săi, este în fapt un instrument care servește alte interese decât acesta (personale, de grup, ideologice, rasiale, confesionale ș.a.), propaganda și manipularea dictează direcția discursului oficial, conducându-l pe căi sinuoase, în funcție de coloratura de moment a vocilor puterii. Istoria orală, memorialistica, reportajul de actualitate, bazele de date online pot reconstitui însă imaginea reală a timpului trecut. O contraistorie calitativă, plurală, evanescentă precum adevărul însuși.

ANEXE

1. Interviu cu ing. Mircea Budacu, n. 1928, Herța

Intervievator: Astrid Cambose, București, 12 august 2017.

(Interviu realizat cu sprijinul Asociației Pro Basarabia și Bucovina, filiala București.)

Fig. 1. Inginer Mircea Budacu, București, 12 august 2017.

Mircea Budacu: [...] Un episod din tragedia ocupării Herței, din 1940, trăită de mine. [Sunt] născut în '28. Deci eu aveam 12 ani atunci. Dar am văzut morții scldați în sânge, împușcați, acolo, în dimineața aia când au venit fanaticii peste noi.

Noi, ținutul Herța, eram [în] Regatul vechi. Stăteam liniștiți. Și ne-am pomenit rostogolindu-se bandiții ăia trimiși de Kremlin, rostogolindu-se și peste Herța, nu numai peste Bucovina și Basarabia. Herța n-a fost niciodată a nimănu, numai și numai sub administrație moldovenească și românească.

A. C.: Și populația era de români.

M. B.: 98%.

A. C.: Și în rest ce mai erau? Evrei?

M. B.: Evrei. Și erau într-un sat acolo vreo două familii de ruteni. Atât. Nu conta, la aproape 40 000 de români. Și, cum vă spun, noi ne-am culcat seara liniștiți, „suntem în ținutul nostru”; noi venisem de la muncile câmpului, vara, greu, 29 iunie, căldură, vă dați seama... În seara când ne-am culcat eram într-o țară creștină, a lui Dumnezeu, păzită de Dumnezeu, și-a doua dimineață ne-am trezit într-o altă țară, a iadului.

[...] Am trăit calvarul deportărilor din noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, când, simțind rușii că vor fi atacați, atunci, în noaptea aia, cu nouă zile înainte de a începe războiul, au luat masiv. Cel puțin de la Herța au luat masiv, printre care și [pe] un unchi al meu, pentru că băiatul lui cel mai mare a reușit să treacă pe sub sârmă în partea herțeană neocupată – că nu toată plasa Herța a fost ocupată, au mai rămas câteva sate. Avea șapte copii unchiul Gheorghe Budacu (Budacă îi zicea atunci). Și-a fost deportat

pentru acel băiat mai mare, Mircea. Pentru el i-a luat pe ceilalți șase, i-a luat pe toți, părinți și șase copii. Pe el, pe unchiul, l-a dus în altă parte la munci, nu știu exact, iar pe soție și copii i-a dus în Siberia. Un copil, care era mai mic, n-a rezistat în vagoanele alea și-a murit în tren, mergând. [...] După ce ne-au eliberat în '41 pe noi românii, ei erau duși cu nouă zile înainte... de când l-au ridicat pe el pân-au venit românii au mai trecut vreo două-trei săptămâni. [...] Și unchiul și mătușa s-au întors, bolnavi, după vreo 20 de ani de deportare. După câte am aflat și eu, că am reușit să merg după 32 de ani acolo, că nu ne permitea Stalin... Să vă spun ceva: când a venit Brejnev la noi în '76 – pân-atunci noi n-am reușit să ne vedem casa, satul, să mergem și noi în vizită acolo – atunci, când a venit Brejnev, ce-am făcut (eu)? Am avut curajul să mă duc la Comitetul Central să depun un memoriu în acest sens, ca să-nțeleagă Brejnev, că era un om de-nțelese... ca să ne dea voie și nouă, celor de gradul II, III și-așa mai departe, să mergem acolo. M-am dus la Comitetul Central și-am spus: „Tovarăși, sunt de-acolo și mi-e dor atât de mult de casă, de rude, de cimitir, de neamuri... Vreau să depun acest memoriu. Știu că nu am voie decât prin organizația de partid”. Doamne, am dat din întâmplare acolo peste un patriot, să zic, adevărat patriot, în sensul că ținea la România și la români. „Eu am venit să depun acest memoriu. Vă rog să-l citiți și să mă pedepsiți cum știți, că știu că nu trebuia să vin direct la dumneavoastră”... Citește el și se uită la mine: „Da' de ce vă speriați?” [...] Când m-am dus peste vreo lună de zile la Miliție, cum a zis ăla, era un afiș pus, scria: „Cetățenii români refugiați – sau *plecați*, nu știu, nu prea le convenea să zică *refugiați* – din teritoriile Basarabia, nordul Bucovinei, Herța au aprobare să plece la rude și cei de gradul doi”. Dar cu chemare. [...] Deci eu pe-acest memoriu, cu îndrăzneala mea, am făcut pe foarte mulți fericiți.

[...] În '76, ei [unchiul și mătușa care fuseseră deportați] nu mai trăiau. O fată [de-a lor] a fost luată cu forța de un siberian, a făcut copii acolo, nu se mai știe nimic despre ea. Un băiat [de-al lor], Petre, a făcut ceva de nu-ți vine să crezi: era într-un lagăr în Siberia lângă o baltă, lângă un lac, era dormitorul unde dormeau ei și-i scotea la tăiat lemne, la munci, acolo. El încă cu un alt român, tot din Herța, dormeau chiar aproape de malul bălții. Și ce s-au gândit ei? Să sape tunel, încet-încet, până la apă; au dat mâncare la câinii care erau în jur, s-au împrietenit cu ei mult timp, și-ntr-o dimineață în zori, când dormeau zdravăn și câinii, și rușii, ei au rupt digu-ăla și cu trestii amândoi au traversat balta pe malul celălalt, cam vreo juma' de kilometru, mai mergând, mai înotând, și cu trestii respirând. Dincolo era pădure. Ei mai cunoșteau pădurea, că i-a dus la tăiat. Și-au luat-o pe jos, prin pădure... țineau tot sudul, după soare, ca să se orienteze să vină spre Basarabia, încoace. De altfel, căutau întâi o cale ferată. Asta mi-a povestit-o celălalt herțean, care a reușit s-ajungă. Au mers ei amândoi vreo câteva zile, le era foame și erau cai sălbatici, au reușit să lovească un cal, să-l prindă. Nu erau sate, locuitori prin pădure... Calu-ăla l-au omorât, au reușit să facă foc, l-au prăjit, s-au îndestulat bine, s-au întărit și tule-o mai departe. Tot mergând, au ajuns la un șantier de construcții. Acuma știau bine limba rusă. Și-au dat alt nume, la șantier; ăia i-au luat. Le-au spus că sunt ucraineni, c-au ajuns acolo cu frontul, cu războiul... Până la urmă vărul meu Petre a ajuns să fie mare șef pe-acolo. Doi ani au stat și-au lucrat acolo. Într-o bună zi erau pe baltă și pescuiau acolo și-au văzut cum se-apropie de ei o barcă cu steag. Când se-apropie, îl strigă pe numele lui adevărat unul. Și el a-ntors capul repede! Cineva l-a trădat – că acolo, în lagărul ăla de unde-a fugit, mai erau și alți români; probabil că după ce-au plecat ei a fost zarvă mare... i-o fi bătut... I-au luat, i-au despărțit, pe el nu se mai știe unde l-au dus, iar ăsta care era coleg cu el, tot din zona Herței, a ajuns în România după nu știu cât timp și-a transmis familiei ce s-a petrecut.

[...] Unchiul a venit bolnav. După doi ani a venit și mătușa, l-a prins pe el în viață... Cei din sat, care mai erau, le era frică să mai spună... și-acuma au frica asta!

Mircea, pentru care i-a luat pe ei, cel care-a trecut pe sub sârmă în '40, imediat cum au reocupat românii Herța a venit acasă. Casa era pustie, dar încuiată. În '44 ne-a reocupat, noi ne-am refugiat, el a rămas acasă și-am aflat după aceea că el a fost deportat în '45, pentru c-a trecut pe sub sârmă, [a fost] dus în Siberia și-a stat cam 30 de ani acolo. Când m-am dus eu în '76 el venise, trăia în Herța. Când am auzit eu în sat că el trăiește, n-am mai stat de vorbă cu alte rude – direct la el, la Herța. Trăia c-o femeie și aia bolnavă, și el de-abia se mișca – un picior era rupt, pus *țăruf*, cum se spune, se mișca cu-ălălalt și cu cârje. Minunea mare a fost că m-a recunoscut. Cum m-a văzut, s-a uitat lung. L-am întrebat: „Cine sunt eu?” A început să plângă: „Tu ești, Mircea!”... Că noi eram Mircea amândoi, ne confundau mulți. Am plâns amândoi acolo, cât eram eu de tare... Ne-am despărțit; cât a putut să meargă și el după mine, pân-la poartă, și pe stradă, nu mai putea. Se ținea de mine. Vă dați seama ce sentimente erau, ce regrete de ce-am trăit noi, nevinovați, herțenii, absolut nevinovați!

Fig. 2. Monument comemorativ dedicat herțenilor, bucovinenilor și basarabenilor reprimăți de regimul totalitar-comunist. Biserica Precupeții Noi, București.

[...] Episodul din noaptea deportărilor, 12 spre 13. Toată familia mea era ascunsă în vie, când am auzit că încep aștia să umble. Că ei așa făceau: la ora două și jumătate [noaptea] undeva în mijlocul satului se-adunau aștia, rușii, care deportau. Cu căruțele, fără să se simtă, fără gălăgie, și odată năvăleau la gospodar acasă: „Ieșiți în jumătate de oră! Vă luați de-mbrăcat și-atât!”. S-a dus vestea, din vecin în vecin. Tatăl meu cu copiii s-au dus în sus, aveam o grădină mare acolo, și în vie a săpat tata o groapă, i-a pus podișcă – în caz de vin să-l ia, să știe să se-ascund-acolo. A luat copiii și s-a dus acolo și m-a lăsat pe mine și pe înc-un frate în pivniță – aveam pivniță lângă casa mare. Aveam până la drum o distanță, așa. La un moment dat, *personal* am auzit când a sunat o dată strigătul lui unchiul ăsta, Gheorghe, deportat – că el locuia mai jos și-l luase cu căruțele și-l urca pe lângă casa mea, a noastră, și când a ajuns în dreptul casei, cum era legat de

căruță, a strigat: „Mihai, săi și mă scapă, că m-au luat!” Aia erau cu automatele lângă căruță și numai ce-am auzit pac! O pocnitură. Probabil că l-au izbit cu ceva și l-au dus în continuare; nu s-a mai auzit glasul lui. Asta a răsunit în noapte: „Mihai, săi și mă scapă, că m-au luat!”. [...] Mai sus la deal, alt frate de-al lui tata și de-al lui ăsta, deportatul, Grigore, când a auzit s-a ascuns și ăla. Dar unul din băieții lui, Aurel, mai mic ca mine cu vreo trei-patru ani, așa, s-a ascuns sub podișcă, în tubul ăla de scurgere, la poartă, s-a băgat acolo, ca un șobolan. Și când a trecut toată șleahta, ei cu deportații, câte familii or fi luat atuncea, el l-a observat pe unchiul Gheorghe plângând, deși era noapte. A scos căpușorul și l-a observat plângând. Cum s-a întâmplat că câinii de prin sat, când trecea cohorta asta lătrau toți; rușii nu voiau să-mpuște câinii, că făceau mai mare gălăgie cu-mpușcatul și mai aveau în plan pe alții să-i ridice în continuare...

[...] Dar episoadele sunt multe. De exemplu, episodul din dimineața de 29 iunie [1940]. Aveam 12 ani. S-au rostogolit tancurile peste noi, peste Herța, de la Cernăuți spre Dorohoi, și ei aveau în plan să ocupe și Botoșani, și Dorohoi, și Darabani... Pe 29 iunie, la ora 4.45, ei au intrat în Herța. Acolo era o baterie a Regimentului 16 artilerie, în ocolul de vite, ca să asigure retragerea armatei române care de prin Basarabia trecea peste Prut. Dar foarte mulți fugeau din nordul Bucovinei, oameni, puhoiul de oameni, spre Regatul vechi. Și cum au venit [rușii], înțelegerea era să nu opunem rezistență ca să nu se tragă cu arma. Ei n-au mai așteptat. Cum au venit, direct: „Predați-vă, dezarmați-vă!”. Bateria și căpitanul n-au vrut să se dezarmeze. Comandantul bateriei, un căpitan, Boroș, a zis: „Întâi să dăm și noi telefon la divizie, cum să ne dezarmăm, pentru ce, că suntem în ținutul Herța, ăsta nu face parte din niciun tratat!”. Nu, că s-a pomenit cu trei zile în urmă, Molotov a pomenit și despre Herța. Aștia, fanaticii, au venit. [...] L-a nimerit pe căpitan de i-a despiciat capul cu un glonț, pe sublocotenent l-au împușcat în piept și încă pe-un soldat evreu, Solomon. Ceilalți s-au ascuns; până la urmă i-a dezarmat pe toți. [...] Pe la ora 6, la șase kilometri, unde eram noi, satul, s-a auzit de ce s-a întâmplat la Herța. Un consătean, un băiat tânăr, înnoptase în noaptea aia la Herța, la niște rude. [...] Când a auzit focurile de automat, s-a speriat. [...] Într-o juma de oră a ajuns în sat. Așa că eu pe la ora 6 am auzit clopotul mare. Noi avem trei clopote acolo. [Pe] cel mare îl trage întotdeauna ca la mort. Sunet prelung, greoi. Dormeam în căruță, că era cald și îmi plăcea să dorm în căruță, cu un frate de-al meu, pe fân proaspăt adus de tata, sub polată, acolo. Și-aud: baang, baang!... Am stat un pic și iar începe clopotul. Mamă, asta nu-i de glumă! Am sărit jos, repede în curte, prin glod, mă duc la bucătăria de vară, am luat apă, m-am spălat un pic, și când mă spălam aud un plâns de femeie. [...] Cu ochii holbați, intru în tindă, și la ușă o aud pe mama: „Vai, dragii mamei, ce-om mai păți!”. Și eu odată deschid ușa, holbat, am zis că văd acolo un mort, ceva, că trage clopotul pentru careva dintre frați; când colo, erau toți în jurul ei ciorchine, ceilalți frați. [...] „Tata unde-i?”, întreb eu. „Păi s-a dus la biserică să vadă de ce trage clopotul.” Nici n-apuc mult să mai vorbesc cu ei acolo, că tata a și intrat pe poartă, am simțit câinii cum zburdau de bucurie că s-a întors; a intrat în casă și pur și simplu a strigat o dată: „Au intrat rușii în Herța!”. Astea au fost cuvintele lui, care m-au rămas absolut în cap. „Și-au împușcat români, niște militari, comandanți, e mare jale! [...] Mă duc la frații mei o fugă, să văd ei ce gând au. Poate ne pregătim și fugim. Lăsăm totul baltă și plecăm.” De altfel, așa au lăsat totul baltă în '44, vite în curte, porci... au încuiat poarta și-au plecat și-adio!

A. C.: După părerea dumneavoastră, cine-a fost vinovat de toate necazurile astea istorice, de toată marea de suferință, cine se face vinovat?

M. B.: Vinovați au fost Marx, Engels și, mai ales, banditul de Stalin din Caucaz, venit la Kremlin. Toată teoria lor s-a izbit până la urmă de practică, goală față de ce spun ei.

2. Interviu cu arh. Gheorghe Ionașcu, n. 1941, Bozienii de Sus, Neamț, România

Intervievator: Astrid Cambose, București, 14 august 2017.

(Interviu realizat cu sprijinul Asociației Pro Basarabia și Bucovina, filiala București.)

Fig. 3. Gheorghe Ionașcu, 12 august 2017,
la sediul Asociației Pro Basarabia și Bucovina, București.

Gh. Ionașcu: După refugiul din '40, sunt născut aicea, în România, în județul Neamț, comuna Bozienii de Sus. În '44, când s-au refugiat părinții, cu mine și cu sora mea, Marieta (Maria Ionașcu), mai mică decât mine¹, am plecat cu ultimul tren; am fost ajunși din urmă de primul tren rusesc în gară la Ploiești și rușii au deschis vagonul – și ei aveau vagoane de marfă, și noi – și au început să cânte „Cazaciocul” [râde] și o rusoaică cu epoleți să danseze.

A. C.: De ce? Erau beți?

Gh. I.: Nu, erau veseli că au ajuns undeva unde trebuia să stea, să aștepte și alte trenuri...

A. C.: A, își petreceau timpul.

Gh. I.: Da. Pe urmă, au închis [vagoanele], au tras trenul și tata a ieșit în gară să caute lapte pentru noi, pentru copii. Era un cârd de prizonieri care treceau prin zonă și fugise un prizonier și soldații ruși căutau un om să-l pună în loc. La ei nu conta cine era. Și l-au văzut pe tata. Tata a fugit, a intrat în vagon, a închis vagonul, ei au venit și au început să bată cu patul armelor în vagon și tata, care știa foarte bine rusește, i-a înjurat și a spus că dacă nu se liniștesc, nu pleacă, el vorbește cu comandantul lor. I-a păcălit [râde]. Adică a reușit să scape.

Și ne-am refugiat. Tata a vrut să plece în Europa de Vest, în Franța, a zis că vrea să plece dincolo de front, că doi frați ai lui au fost deportați – fiindcă erau în conducere, unul era primar...

¹ Vezi fotografia din arhiva familiei: tatăl și cu doi copii în fața casei lor din Basarabia, chiar înainte de refugiul din 1944.

Fig. 4. Simeon Ionașcu și copiii săi, Gheorghe (mijloc) și Maria (stânga), în 1944, în fața casei din Pugoceni (Basarabia).
Fotografie din arhiva arh. Gheorghe Ionașcu.

A. C.: Cum îi chema pe unchii deportați?

Gh. I.: Ionașcu Petru și Ionașcu Vasile. Petru era primar și Vasile era notarul comunei Pugoceni, județul Tighina. Au fost deportați în '41. Și reabilitați [în 1991] – mă rog, știți că au fost niște reabilitări... Al treilea frate era Ionașcu Gheorghe, dar nu ăsta de-aicea; era starosteale bisericii și nașul meu. Al patrulea era tata, în ordine; ei au fost nouă frați și surori. Al patrulea era tata, care a fost învățător și directorul școlii. Deci el cu cei trei frați conduceau, de fapt, comuna. Erau oameni gospodari, înstăriți, cum era obiceiul pe-atuncea. Și tata fiind cel mai mic, i-a lăsat lui să rămână pe loc, în casă, ceva pământ...

Am fost refugiați în comuna Răcari (acuma-i oraș) din județul Dâmbovița, unde am stat până în '46, deci doi ani. Am obținut o gazdă de la primar, ne-au oprit imediat, pentru că învățătorii lor erau plecați pe front și n-aveau învățători la copii. Ne-au luat în brațe... veneau în fiecare zi cu rândul să ne aducă ouă, brânză, lapte, pentru copii, știți... S-au supărat când am plecat. Mama fiind din județul Neamț, din zona Roman, de la Bozienii de Sus, s-a întors la părinții ei acasă. Au găsit post de învățători pe-acolo și au stat până au murit – și cu mine [în comuna Văleni – Neamț, locuind în clădirea școlii].

Eu am venit la București în '59, când am terminat liceul. În '59 am venit la facultate, la Arhitectură. Sora a fost la Iași, a făcut Facultatea de limba rusă la Iași.

A. C.: În '41 au fost doar bărbații deportați, nu și restul familiei. Sau toată familia?

Gh. I.: Petru a fost deportat cu toată familia. Soția, cinci fete și Alexandru, un băiat, cel mai mic. Nu s-a întors nimeni [dintre ei], niciodată. S-a pierdut urma lor. Starostele bisericii, Ionașcu Gheorghe – care n-a fost deportat – a rămas pe loc, ca să scape el și familia lui s-a dus la regimentul sovietic și s-a înrolat în Armata Roșie, s-a bătut cu pumnul în piept că el este împotriva fasciștilor... și a mers pân' la Berlin, a venit cu decorații! [râde] Pe treaba asta nu i-a mai luat dări, nu i-a mai luat cote și a avut cu ce trăi, că a fost foamete după aia, în '45-'46. L-a întrebat ce știe să facă. El era priceput la cai. I-au dat caii regimentului de cavalerie, cu niște băieți de la plutoane, să aibă grijă de cai. Și era în ariergardă, de-aia a scăpat. Când a venit [de pe front], rușii strângeau cotele. Și la el acasă – el era cu pușca mitralieră, că era sergent, și cu decorații... s-a scutit de cote. A venit în București cam prin 1975, eu eram căsătorit, aveam copii, și ne-a vizitat, în cartierul Colentina. El a murit târziu, a avut grijă de biserică...

În afară de tata, care era mai micuț, fiind mezinul, toți erau bărbați de un metru 80 – doi metri. Când ieșeau pe stradă cu taică-său, se zicea „Frații Ionașcu au ieșit...” [îi dau ochii în lacrimi]. Uitați, asta e tata cu mine și cu soră-mea, la casa părintească. [...] Tata a fost acolo prin '70, când s-a dat drumul, și a scos de la colțul casei dinspre răsărit o sticlă încapsulată cu ceară și din sticlă a scos actul casei. A zis: „Acuma casa asta rămâne a voastră” și a rupt actul. [...] Părinții – nostalgia după casă... Casa² asta era cea mai frumoasă din sat. Avea șapte camere, ziduri de piatră de un metru grosime, placate cu cărămidă pentru izolare termică. Când a fost frontul, a căzut o bombă în ea, în mijloc, și nu s-a dărâmat niciun perete; a explodat [proiectilul] și a rămas numai gaura. Era foarte solid făcută. Tata a făcut proiectul, a făcut și macheta, din carton, din ce-a găsit el acolo. El, fiind fiul satului, nu putea să se facă de răs. [...] Ei au avut o perioadă înfloritoare, să zic așa. Salarii bune... și obiceiul de a trăi frumos.

A. C.: Povesteau părinții aspecte din trecut?

Gh. I.: Sigur! Povesteau, dar fără episoadele cu ruși, că voiau ca noi să nu știm, să nu putem să vorbim, să spunem ceva împotriva regimului. Securitatea a umblat la un moment dat, împinsă de agentura sovietică, după refugiații din Basarabia și a încercat să-i depisteze și să-i oblige să se întoarcă. Ai mei s-au ascuns și, pentru că erau foarte activi – au căutat să-și facă meseria ca lumea [în România], tata era și șeful asociației sportive din comună, a amenajat teren de fotbal, mama era președinta comisiei de femei și făcea cerc de lucru manual cu femeile din sat, le învăța să coase, tata a făcut și cor, și echipe de teatru, și ei s-au afirmat, așa – și în '49, '50, '52 mai ales, înainte de a muri Stalin, secretarul de partid al comunei (PMR, cum îi zicea pe atunci) l-a luat în brațe pe tata, a zis că sunt niște oameni care-și fac datoria... „Da, dar nu sunt membri de partid”. Ei, atunci au obligat ca măcar unu dintre dâșii să fie – și a intrat mama. Tata nu a intrat ca să nu-i răscolească biografia. [...] A venit Securitatea în '52 acasă la ora două noaptea și au vrut să-i ridice pe tata și pe mama. Că de ce-au fugit din Basarabia. Și el a spus că nu pleacă până nu cheamă pe secretarul de partid. L-a pus [Securitatea] pe secretarul de partid să dea declarație că răspunde cu capul pentru familia noastră.

A. C.: După părerea dumneavoastră, cine-a fost vinovat de toate necazurile astea istorice, de toată marea de suferință, cine se face vinovat?

Gh. I.: Cauza, după părerea mea, este expansiunea Uniunii Sovietice asupra teritoriilor vecine”.

² Casa, devenită atelierul de tâmplărie al colhozului, mai există și azi, cu un proprietar privat.

“RĂSFULGERAȚII” (THUNDERSTRUCK REFUGEES):
OFFICIAL HISTORY AND ITS DENYING COUNTERPARTS. MEMOIRS, ORAL HISTORY,
NOWADAYS REPORTAGES AND ONLINE INFORMATION
AS ALTERNATIVE SOURCES OF A GROWING NEW ARCHIVE
(Summary)

Keywords: Moldavia, Bessarabia, communism, deportation, oral history.

This paper focuses on a particular phenomenon that has been going on in Moldova/Bessarabia especially during the past decade: oral transmission of concurrent memories, as a form of managing social grief due to the sufferings of deportation and refuge-seeking in Soviet era. Memorialization is generally considered an ongoing work. It is also an active dimension of building a national identity. The article makes a comparison between Moldova and Romania with regard to the parts played by the institutions and scholars, on one hand, and the ordinary people, on the other hand, in shaping oral history as a valuable source of knowledge. As the terrain is a shifting one, a mainly qualitative research needs to be done in order to reveal the social mechanisms leading to the major changes in national identity.

Education is not entirely the responsibility of intellectual elites; on the contrary, there is – and there always has been – a deep, informal, orally transmitted “popular” education, based mainly on family memory, therefore uninterested in political correctness or even in scientific truths. The narratives in which old men and women recall their own losses as former children unwillingly exiled to Siberia, displaced in their own country or forced to become refugees in Romania give many voices to the social trauma. Official history writing (always politically determined) has thus oral history for a powerful and often denying counterpart.